

Józef Kądziański

Lenin w świadomości potocznej cudzoziemców

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 24, 55-73

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF KADZIELSKI

LENIN W ŚWIADOMOŚCI POTOCZNEJ CUDZOZIEMCÓW

Treść: Wstęp. — Pierwsze spotkanie z Leninem: okres pierwszej wojny światowej i Rewolucji Październikowej; okres od śmierci Lenina do końca drugiej wojny światowej; lata po drugiej wojnie światowej: Europa; lata po drugiej wojnie światowej: Afryka. — Wnioski z analizy odpowiedzi uczestników konkursu.

WSTĘP

Uroczyste obchody 100-lecia urodzin W. I. Lenina stanowiły dogodną okazję do badań nad zainteresowaniem społeczeństwa postacią tego wielkiego ideologa i przywódcy pierwszej zwycięskiej rewolucji socjalistycznej. W Ośrodku Badania Opinii Publicznej i Studiów Programowych Komitetu do spraw Radia i Telewizji powstały dwa opracowania. Pierwsze z nich oparte jest na wynikach ogólnopolskiego badania reprezentatywnego i przedstawia postać Lenina w świadomości potocznej Polaków. Drugie, w formie niniejszego artykułu, przedstawia postać Lenina w świadomości słuchaczy Programu Zagranicznego Polskiego Radia. Opracowanie to oparte jest na wynikach konkursu pt. „Moje spotkanie z Leninem”, przeprowadzonego przez Zespół Programu Zagranicznego Polskiego Radia. Konkurs ten stał się imprezą międzynarodową, kiedy na wniosek Polskiego Radia przystąpiły do niego radiofonie Bułgarii, Czechosłowacji, Mongolii, NRD, Rumunii, Węgier i ZSRR. Radiofonie te w ramach programów zagranicznych nadały na antenie w różnych językach tekst ankiety i zwróciły się do słuchaczy z apelem o listowne udzielenie odpowiedzi na pytania.

Na spotkaniu jury w Warszawie w maju 1970 r. podsumowano wyniki konkursu. Okazało się, że do wszystkich radiofonii słuchacze nadesłali około 17 000 listów, w tym kolejno do poszczególnych radiofonii: Radio Praga — 4500, Radio Moskwa — 3600, Radio Sofia — 3000, Polskie Radio — też 3000, NRD — 1100, Rumunia — 800, Węgry — 700 i Mongolia 220. Należy nadmienić, że Polskie Radio otrzymało z Europy więcej odpowiedzi aniżeli każdy inny współorganizator konkursu.

Odpowiedzi do Polskiego Radia nadesłali słuchacze z 74 państw: 61,5⁰/₀ pochodzi z państw europejskich, 35⁰/₀ z afrykańskich i 3,5⁰/₀ z innych kontynentów. Z niektórych państw napłynęło dużo listów, np. z Finlandii — 333, z Francji — 307, z Ghany — 257, Włoch — 256, Wielkiej Brytanii — 214, NRF — 190, Algierii — 175, Nigerii — 165, Szwecji — 145, ZRA — 80; z innych w mniejszych ilościach.

W ramach konkursu słuchacze mieli odpowiedzieć na pytanie: „kiedy i w jakich okolicznościach spotkał się Pan(i) po raz pierwszy z imieniem Lenin i jakie znaczenie ma ono dla Pan(i)?”. Pytanie to sformułowane jako jedno składało się właściwie przynajmniej z dwóch pytań: kiedy i w jakich okolicznościach spotkał się Pan(i) po raz pierwszy z imieniem Lenin, oraz: jakie znaczenie posiada dla Pana(i) imię Lenin. Wielu słuchaczy tak właśnie rozumiało pytanie konkursowe udzielając odpowiedzi w dwóch kolejnych punktach.

Wśród odpowiedzi można wyróżnić trzy kategorie: prawidłowe odpowiedzi na oba pytania, prawidłową odpowiedź na jedno z dwóch pytań, zazwyczaj częściej na drugie niż na pierwsze, bądź brak odpowiedzi na oba pytania z jednoczesnym przedstawieniem swojej wiedzy o życiu i działalności Lenina. Ilościowe przedstawienie odpowiedzi, wchodzących w zakres każdego z wymienionych typów, nie jest możliwe, gdyż dla potrzeb opracowania materiał został uznany za zamknięty, mimo że jeszcze napływały listy od uczestników. Do opracowania wzięto 10⁰/₀ listów zawierających dłuższe wypowiedzi na pytania konkursowe. W doborze ich nie kierowano się względami statystycznej reprezentatywności materiałów, gdyż i tak budzi ona zastrzeżenia przy wszelkich konkursach. Pod uwagę brano natomiast długość wypowiedzi, język, w którym listy były pisane, i miejsce zamieszkania autora wypowiedzi. Te względy wydawały się bowiem ważne dla przedstawienia problemów, których dotyczył konkurs. Uzyskany materiał jest bardzo interesujący. Pochodzi on prawie wyłącznie od osób pozytywnie ustosunkowanych do Lenina. I inaczej być nie mogło, gdyż w konkursach biorą zazwyczaj udział osoby zainteresowane poruszaną problematyką. Decyzja przystąpienia do konkursu jest zawsze związana z autoselekcją. Tak było również i w wypadku omawianego konkursu. Wśród odpowiedzi znalazło się tylko kilka negatywnych, a nawet wrogo ustosunkowanych do postaci Lenina.

W niniejszym opracowaniu zgodnie z problematyką konkursu przedstawimy odpowiedzi na dwa pytania wymienione na początku. Materiał wskazuje na ogólne społeczne mechanizmy upowszechniania się wiedzy o Leninie wśród uczestników konkursu w różnych okresach minionego pięćdziesięciolecia. Z tego punktu widzenia niniejsze opracowanie stanowi przyczynek z zakresu socjologii propagandy i opinii publicznej.

PIERWSZE SPOTKANIE Z LENINEM

Analiza odpowiedzi konkursowych wskazuje na wielość sytuacji społecznych, w których nastąpiło pierwsze spotkanie uczestników konkursu z postacią Lenina. Jak wskazywaliśmy, odpowiedzi nie są jednoznaczne i dlatego można je rozpatrywać z różnych punktów widzenia. Można wziąć pod uwagę nie zawsze uwidoczniiony wiek autorów, pokrywający się z nim częściowo okres, w którym nastąpiło pierwsze zetknięcie z imieniem Lenina, okres, w którym wiedza o Leninie dotarła do kraju zamieszkania słuchacza, źródło, z którego uzyskali oni pierwsze informacje o Leninie, itd. Poniżej zwrócimy uwagę na okres, w którym uczestnicy konkursu zetknęli się z imieniem Lenina, oraz źródło, z którego uzyskali pierwsze informacje.

Okres pierwszej wojny światowej i Rewolucji Październikowej. W konkursie z pierwszego pokolenia wzięły udział osoby w podeszłym wieku, z których część pisze, że знаła Lenina bezpośrednio, chociaż nie uświadamiała sobie tego, jak np. K. A. Jarwinen ze Szwecji: „Z czasów, kiedy byłam jeszcze uczennicą żeńskiej szkoły w Jyväskylä, pamiętam krawcową, panią Tuomi. Bywała u nas w domu i my często chodziliśmy do niej do miary. Mieszkała, o ile dobrze pamiętam, w Taulumäki. Jeden z synów miał na imię Onni, a ojciec wyemigrował do Rosji. Pewnego razu widziałam u niej pewnego obcego mężczyznę o dziwnych, błyszczących oczach. Spotykałam tam wiele osób, ale ten człowiek różnił się bardzo od nich, przypominał mi mego ojca, miał takie samo wysokie czoło. Po wielu latach, kiedy byłam już starsza, dowiedziałam się od matki, że był to właśnie Lenin. W pokoju mego ojca wisiały na ścianie portrety Marksa i Engelsa. Kiedy byłam dorosła czytałam wiele o Leninie, jego idei i losach, ale należę także do tych, którzy spotkali go osobiście”.

Podobnie wspomina Lenina Harry Weiss z Anglii: „Po raz pierwszy usłyszałem imię Lenina jako mały chłopiec. Powiedziano mi, że człowiek o takim nazwisku mieszka w północnym Londynie w domu sąsiadującym z moim, zwącem się Percy Circus”.

Zdecydowana większość uczestników konkursu z tego pokolenia dowiedziała się o Leninie z ówczesnej prasy. Ferdynand Gély z Francji pisze, iż wraz z kolegą prenumerowali dziennik „La Voque”: „To z tego dziennika dowiedzieliśmy się o dwóch konferencjach, jakie miał Lenin w Kientalu i Zimmerwaldzie w Szwajcarii, zdaje mi się, że w latach 1916 i 1917”. Walter Kaukal z NRF nadmienia, że jego wuj pokazał mu „gazetę z Berlina, w której były wydrukowane polityczne artykuły, reportaże i zdjęcia z działań wojennych, a także artykuł o Rosji pod tytułem *Um Grund und Boden*, napisany przez W. I. Lenina”. Marcel

Tuckés z Francji nadmienia: „Nazwisko Lenina usłyszałem po raz pierwszy podczas wojny 1914—1918 roku, czytając komunikat w gazetach, który mówił o wyjeździe Lenina ze Szwajcarii do Rosji carskiej”.

Artur Booth z Anglii pisze: „W listopadzie 1917 roku kończyłem trzeci rok służby w armii brytyjskiej na ziemi francuskiej. Pewnego dnia gazety angielskie, które otrzymywaliśmy z domu raz w miesiącu, poinformowały, że rząd Kiereńskiego został obalony przez bolszewików; którymi dowodzili Lenin i Trocki. Wtedy po raz pierwszy spotkałem się z imieniem Lenina”. John J. Gerahty z USA wyjaśnia: „Z imieniem Lenina i pojęciem bolszewika spotkałem się po raz pierwszy w nowojorskiej prasie. Było to w czasie rewolucji październikowej w Piotrogradzie, w Rosji. Cała tutejsza prasa przedstawiała Lenina i bolszewików jako złoczyńców i przepowiadała, że nie utrzymają oni władzy dłużej niż przez miesiąc. Były to mylne przepowiednie”.

Gladys Gray z Północnej Irlandii usłyszała po raz pierwszy imię Lenina w 1920 roku. „Imię Lenina — pisze ona — na trwałe wbiło mi się w pamięć, kiedy Piotrogród został przemianowany na Leningrad”.

Fortini Lino Giancarlo z Ferrary i Benini Adriano z Ceseny (Włochy) poznali imię Lenina, „wypisane wielkimi literami na murach domów”. Pelletier Richard z Francji oraz L. Hardy z Anglii usłyszeli imię Lenina, kiedy byli małymi chłopcami. Dokładniej zwrócili na niego uwagę na skutek udziału w strajkach robotników. Pierwszy z nich pisze: „Podczas jednego z burzliwych zebrań, gdzie robotnicy nie zgadzali się na metody stosowane przez rząd, jeden z robotników zaczął krzyżeć: «Gdyby Lenin był we Francji, klasa robotnicza nie zostałaby pobita». Zacząłem wówczas szukać i dowiadywać się, kim był Lenin”. Drugi z nich wyjaśnia znów, że w Anglii zbierały się milczące tłumy robotników. „Podczas jednego z takich zebrań odezwał się głos z tłumu wołający: «Potrzebujemy Lenina, aby dojść do czegokolwiek». Było to 50 lat temu, ale teraz słysząc wołanie o sprawiedliwość, myślę o Leninie”.

„Kiedy się w wieku lat sześćdziesięciu pisze o swoim pierwszym spotkaniu z Leninem — wspomina Enoch Wadstein ze Szwecji — są to wspomnienia z lat chłopięcych. Gdy piszę te słowa, przed oczyma mam cały czas afisz: portret Lenina — agitatora-wodza — na tle czerwonego sztandaru”.

Lenin zmarł w roku 1924. David Sokol z Włoch pisze, iż ojciec jego często wspominał imię Lenina, „ale aż do fatalnego dnia 21 stycznia 1924 roku nie rozumiałem pełnego znaczenia tego nazwiska”. Pociąg, którym autor jechał z rodziną przez Stany Zjednoczone, zatrzymał się na stacji Akron w stanie Ohio. „Mały gazeciarz biegł wzdłuż pociągu wołając chrapliwym głosem «przeczytajcie o śmierci Lenina». Kupiłem gazetę i przeczytałem wiadomość nie odrywając oczu od czarnego druku. Potem

siedziałem bez ruchu patrząc na przesuwający się za oknami śnieg. Wtedy po raz pierwszy Lenin wszedł w moje życie”. B. La Howarth w Anglii też w tym samym czasie dowiedział się o Leninie: „Z imieniem Lenina spotkałem się po raz pierwszy słuchając radia. Wiadomości podały wówczas, że Lenin zmarł w miejscowości Gorki”.

W tym samym czasie, ale w inny sposób dowiedział się o Leninie Viljo Henttonen w Finlandii: „Imię Włodzimierza Lenina słyszałem jeszcze w dzieciństwie [...] Było to pod koniec stycznia 1924 roku. Mieszkałiśmy wówczas w małej, zimnej chacie, gdzie głód był częstym gościem [...] Ten styczniowy wieczór był jednak inny niż poprzednie wieczory. Rozmowa ojca z jego kolegą też nie miała charakteru gorzkich wspomnień [obaj byli byłymi więźniami politycznymi — J. K.]. Kolega ojca przyniósł wieść o śmierci człowieka nazwiskiem Lenin. Słyszałem to nazwisko po raz pierwszy i wydawało mi się, że jest to któryś z byłych więźniów. Ale musiał być to ktoś rzeczywiście wspaniały, dlatego że wymawiając to nazwisko głos mężczyzn stawał się łagodny i pełen uwielbienia. Zupełnie jakby mówili słowo Matka”.

Okres, z którego pochodzą przytoczone wspomnienia, charakteryzował się tym, że wydarzenia, które przeszły potem do historii i legendy, działały się aktualnie. Niektórzy uczestnicy konkursu chociaż marginesowo brali w nich udział.

Odpowiedzi wskazują na związki i sympatie polityczne i uczuciowe między uczestnikami konkursu a postacią Lenina. Niektórzy uświadomili sobie te związki dopiero z chwilą śmierci Lenina. Zdali sobie wtedy sprawę ze śmierci kogoś wielkiego.

Głównym źródłem informacji o ówczesnych wydarzeniach była prasa jako jedyny wówczas środek masowego przekazu. Radio bowiem zaczynało dopiero robić swoją późniejszą olbrzymią karierę środka masowego przekazu. W przytoczonych odpowiedziach wymieniał je tylko jeden uczestnik konkursu.

Okres od śmierci Lenina do końca drugiej wojny światowej. Lata międzywojenne i okres drugiej wojny światowej kształtowały się pod wpływem warunków wytworzonych przez Rewolucję Październikową i jej skutki. Rozwijał się Związek Radziecki i umacniała jego potęgę. Rozszerzał się ruch komunistyczny w Europie i na innych kontynentach. Rewolucja Październikowa i działalność Lenina, żywe w świadomości społecznej, przechodziły jednocześnie do historii. Wiedzę o nich wprowadzano do nauki szkolnej nawet w krajach kapitalistycznych. Rozwój radia doprowadził do uruchomienia programu zagranicznego w Związku Radzieckim, nadającego audycje propagandowe w różnych językach. Z drugiej strony rozwijał się faszyzm we Włoszech, w Niemczech i w Japonii. W rezultacie doszło do drugiej

wojny światowej i stworzenia koalicji antyhitlerowskiej. Wymienione zjawiska stworzyły społeczne i polityczne ramy, w których następowało, mimo przeszkód, upowszechnianie się wiedzy o życiu i działalności Lenina.

W przeciwieństwie do pierwszego pokolenia obserwatorów, a częściowo i uczestników wydarzeń 1917 r. i lat następnych, dojrzało nowe pokolenie, które zaczynało je poznawać na podstawie tradycji ustnej i pisemnej. „Mam 50 lat — pisze P. Meijer z Holandii. — Trudno jest mi więc określić dokładnie chwilę, kiedy pierwszy raz usłyszałem imię Lenina [...] Pod koniec lat dwudziestych postać Lenina była mi już jednak dobrze znana, nie tylko dlatego, że ojciec mój był entuzjastycznym zwolennikiem idei Lenina, ale ja również stałem się ich gorącym orędownikiem i do dzisiaj nim jestem”. „O Leninie — wyjaśnia Martti Urso z Finlandii — dowiedziałem się w latach mojej młodości, kiedy mój ojciec, pełen emocji, opowiadał nam o Nim i o Rewolucji Październikowej w Rosji”.

Z Danii Chr. Svedsen opowiada: „Nazwisko Lenina słyszałem po raz pierwszy, kiedy pewnego razu ojciec mi o nim opowiadał”. Jan Helander ze Szwecji usłyszał o Leninie od swego dziadka: „W zimowe wieczory mój dziadek często pokazywał nam, dzieciom, grube zeszyty z czasu młodości. Bardzo lubiliśmy słuchać jego opowiadań, gdy patrzyliśmy na pożółkłe fotografie. Ponieważ był entuzjastycznym socjalistą i socjaldemokratą, było tam naturalnie bardzo dużo materiału poświęconego postępowi socjalizmu w Europie i Szwecji. O jednym wydarzeniu dziadek bardzo lubił opowiadać, mianowicie o swoim spotkaniu z Leninem w Malmö w roku 1917”.

Od dziadka dowiedział się również o Leninie J. Brown z Anglii: „Po raz pierwszy usłyszałem o Leninie z ust mego dziadka, który powiedział, że Lenin usiłował zburzyć dotychczasową strukturę społeczeństwa zachodniego i dlatego był jego wrogiem numer jeden [...] Kiedy byłem nieco starszy, usiłowałem czytać jego książki, nie było to jednak łatwe, ponieważ nauczyciele szkolni i wykładowcy w szkołach wyższych nie umieszczali książek Lenina w programie nauczania, były one nawet zakazane w wypożyczalniach publicznych. W końcu udało mi się przeczytać tanie wydanie *Państwa i rewolucji* — książka ta zrobiła na mnie wielkie wrażenie siłą argumentacji i gwałtownością polemiki. Styl jej był namiętny i jednocześnie bardzo logiczny. Krytyka instytucji na Zachodzie przypominała mi pisarstwo Toma Paine’a, wielkiego rewolucjonisty propagującego amerykańską wojnę o niezależność, i bez trudu zrozumiałem, że na zebraniu publicznym taki człowiek miał siłę ogromnego oddziaływania na słuchaczy. Również ich pisarstwo miało wiele cech wspólnych i zarówno Lenin, jak i Paine byli określanii mianem

ludożerców przez swoich przeciwników. Czytałem historię Rosyjskiej Rewolucji i spotkałem Filipa Price'a, który uczestniczył w spotkaniach w Instytucie Smolnym w 1917 roku i był naocznym świadkiem wydarzeń. Price, późniejszy członek Brytyjskiego Parlamentu, nigdy nie zapomniał tych historycznych dni i niejednokrotnie sprawiał, że ożywały one w mojej obecności". Podobnie od dziadków słyszeli o Leninie Inge Kaufmann i Mathias Bader z NRF. Edna Jones z Anglii pisze natomiast: „Po raz pierwszy imię Lenina usłyszałam po spotkaniu mego przyszłego teścia, który był długoletnim komunistą i działaczem związków zawodowych. Z wielkim zainteresowaniem słuchałam jego wspomnień z okresu jego przedwojennej działalności politycznej, kiedy zaareztowano go za kolportaż «Daily Worker» i kiedy bezskutecznie usiłował powstrzymać lokalną policję od otwierania jego prywatnych listów i cenzurowania książek, jakie otrzymywał z klubu lewicowej książki”.

Jak pisaliśmy, jednym z ważnych źródeł informacji o Leninie była prasa, książki itd. Nauczyciel francuski Henry Blazy dowiedział się o Leninie ze starej ukrytej na strychu gazety („L'Humanité”, 23 stycznia 1924 r. („To było gratisowe wydanie dziennika noszące wielki tytuł «Zmarł Lenin». Przypominam sobie, że pytałem rodziców, kim był w rzeczywistości ten człowiek. Dlaczego tyle bólu i emocji na wieść o jego śmierci? Później szukałem sam odpowiedzi”).

Sapucci Patricia Miriam z Włoch zetknęła się z imieniem Lenina dzięki poezji. „Jestem miłośniczką poezji i właśnie dzięki niej zetknęłam się po raz pierwszy z imieniem Lenina. Gdy miałam 15 lat, podarowano mi *Wybór poezji* Majakowskiego. Te wiersze zrobiły na mnie wstrząsające wrażenie”. Roger Milon z Francji nadmienia: „Imię Lenina po raz pierwszy znalazłem w katalogu znaczków pocztowych, które otrzymałem w prezencie w roku 1934 [...] Do roku 1944 nie zajmowałem się Leninem. Lecz później wyzwolenie miasta, w którym mieszkałem i dotąd mieszkam, wielkie nadzieje na lepszą przyszłość i nostalgia za Frontem Ludowym [...] skłoniły mnie do przystąpienia do Francuskiej Partii Komunistycznej”.

W drugim, a nawet w trzecim pokoleniu, kiedy okazało się, że Związek Radziecki na przekór interwencji stał się mocarstwem socjalistycznym, w państwach kapitalistycznych do programów szkolnych wprowadzono lekcje poświęcone Rewolucji Październikowej i Leninowi. Mimo że nauka na podstawie materiału zawartego w podręcznikach prowadzona była tendencyjnie, fakty wywierały wpływ, rozbudzały zainteresowania młodzieży. Najbardziej zainteresowani dążyli do zaspokojenia ciekawości przez sięganie do encyklopedii, po książkę, czasami nawet po oryginalną pracę Lenina. Wskazują na to odpowiedzi uczestników konkursu. „Jestem przeciętną gospodynią domową, kobietą pracującą —

pisze Irja Savijoki z Finlandii — posiadam to minimum wykształcenia, które już w mojej młodości zapewniał nawet sierotom powszechny obowiązek nauczania. Wiadomości dotyczące wydarzeń na świecie i spraw politycznych dotarły do mojej świadomości poprzez lekturę, dość zresztą ograniczoną. Lekcje historii w szkole i uzyskane z nich wiadomości pozwoliły mi na zrozumienie pewnych wydarzeń z przeszłości. W ten sposób poznałam okres rewolucji rosyjskiej i bolesne etapy umacniania się naszej [Finlandii — J. K.] niepodległości. Z tego też okresu wywodzi się moje zetknięcie z imieniem Lenina”. „Włodzimierz Lenin (Uljanow) umarł w roku 1924 — pisze inny uczestnik konkursu — gdy miałem zaledwie dwa lata. Z tego powodu nie miałem jakiegoś bezpośredniego kontaktu z Leninem i jego nauką za jego życia [...]. Dopiero kiedy byłem w szkole w wyższych klasach i lekcje historii obejmowały już historię powszechną w latach 1912—1924, a także pierwszą wojnę światową, bliżej zaznajomiłem się z nazwiskiem i osobą Lenina”.

R. Webber z Anglii wskazuje na przeobrażenia, jakie nastąpiły w jego poglądzie na Lenina: „Musiałem zapewne spotkać się z imieniem Lenina w szkole w latach dwudziestych, choć mam co do tego pewne wątpliwości, ponieważ szkoła ta nie należała do tego typu szkół, w których zachęcano by uczniów do czytania o Leninie. Stał się on dla mnie postacią znacznie realniejszą w latach trzydziestych, w okresie demonstracji na rzecz Czechosłowacji, czasach klubu lewicowej książki i filmów rosyjskich wyświetlanych w owym okresie w kinie pod arkadami mostu Hunderford w pobliżu Strandu. Pamiętam również biografię Lenina napisaną przez kogoś o nazwisku zbliżonym do Maxton. Była to mała, cienka, zielona książeczka. Dziś Lenin jest dla mnie człowiekiem, który doprowadził do pierwszej w dziejach socjalistycznej rewolucji, wzorem człowieka, który potrafił myśleć samodzielnie i odważnie, wizjonera przyszłości”.

Anton Kronshage z NRF, działacz katolicki, laureat głównej nagrody w jednym z konkursów Polskiego Radia w roku 1969, pisze, iż z Leninem spotkał się, jak przystało na duchownego, na lekcji religii: „Dziś, jako człowiek 40-letni, przypominam sobie, jak pierwszy raz zetknąłem się z imieniem Lenina na lekcji religii. Było to w roku 1943, w Wuppertal. Nauczyciel wspominał, że Lenin twierdził, jakoby religia była «opium dla mas». Tak więc moje pierwsze spotkanie z Leninem było spotkaniem z Leninem ateistą”. W dalszej części wypowiedzi autor przytacza hasła z encyklopedii niemieckich z lat 1938 i 1956, wskazujące na zmianę poglądu na Lenina. W pierwszej (*Der Volks Brockhaus*), wydanej za czasów reżimu Hitlera, pisano o tym, że w rewolucji przeprowadzonej „pod jego władzą zwyciężyły wpływy żydowskie. Jego dzieła odzwierciedlają jego pozbawioną realizmu filozofię, która bazuje na ideologii

marksistowskiej". W drugiej encyklopedii (*Knaurs-Lexikon A-Z*) pisze się, że Lenin „jako przywódca bolszewików obalił w roku 1917 rząd Kiereńskiego i przeprowadził do końca rewolucję bolszewicką. Pierwszy przywódca Związku Radzieckiego”.

W Anglii A. Juxde z imieniem Lenina spotkał się pierwszy raz w roku 1938, czytając artykuł w „Daily Worker”. Z pisma tego w pięć lat później dowiedział się o Leninie F. Quain, czytając reportaż z obchodów rewolucji październikowej: „Były to ponure lata czterdzieste, dokładnie rok 1943, kiedy Wielka Brytania tak jak Polska i ZSRR prowadziły krwawą wojnę z faszyzmem. Po latach walk i ogromnych ofiar wojna skończyła się i nastąpił okres odbudowy, którego najlepszymi przykładami są Polska i Związek Radziecki, gdzie z popiołów wojny zbudowano nowe życie dla milionów ludzi”.

Ralph Foulkes z Anglii usłyszał pierwszy raz imię Włodzimierza Lenina w 15 roku życia (1938), „słuchając również po raz pierwszy w życiu audycji Radia Moskwa. Było to właśnie 7 listopada, a audycja dotyczyła wydarzeń tego dnia sprzed lat”.

Działalność rewolucyjna w okresie międzywojennym i w latach okupacji najbardziej była zakonspirowana w państwach faszystowskich. Trudno się było tam dowiedzieć czegoś o Leninie. Informacje przenikały od komunistów, ale w wielkim zatajeniu. Wspomina o tym Simoni Sergio z Włoch. „W czasach młodości mówiło się [...] w moim domu o aresztowaniu kuzyna za to, że ukrywał czerwony sztandar i wielką fotografię Lenina. Fakt, że to właśnie doprowadziło faszystów do rozwścieczenia, bardzo mnie zainteresował [...] Matka często mi powtarzała: dorosisz, wiele rzeczy zrozumiesz, dziś nie możemy ci tego tłumaczyć, musimy milczeć, lecz pamiętaj, nie wolno ci wierzyć w to, co opowiadają ci w szkole o Rosji, o komunistach. To były dla mnie wskazówki tak ważne, że sprawiły, iż w roku 1945 (w lutym) wstąpiłem w szeregi Ruchu Wyzwoleńczego (mój brat był partyzantem). I to była właściwa szkoła, w której zrozumiałem entuzjazm i wiarę w wielkie dzieło Lenina”. Inny uczestnik konkursu — Włoch Bognolo Pietro — poznał imię Lenina dzięki konspiracyjnej prasie komunistycznej. Pisze o tym wydarzeniu: „W roku 1940 byłem urzędnikiem bankowym. Miałem 17 lat. Pewnego dnia zauważyłem, że kolega czyta ukrytą pod stołem niewielką gazetkę. Spozstrzegł moją obecność, zdenerwował się, spojrzał na mnie pytająco. Rozumiałem oczywiście, że chodzi o jakiś dziennik wywrotowy, tak właśnie nazywano wówczas demokratyczną prasę. Przeczytałem tę gazetę i w niej właśnie znalazłem słowo: «Lenin». Zapewniłem kolegę o mojej lojalności. Od tego jednak momentu ja, który właściwie nie zajmowałem się polityką, byłem tylko antyfaszystą, rozpocząłem pracę i walkę w podziemnych szeregach partii komunistycznej”.

Na drugim końcu Europy, w Danii, żyje Bjerg Clausen, który wspomina swoje pierwsze spotkanie z imieniem Lenin: „Leningrad. II wojna światowa. Ponad 900 dni oblężenia. Każdego dnia pisano w gazetach, że naziści zdobyli miasto. Prawie. I każdego dnia mój ojciec z głową przy radio mówił: To jest kłamstwo. Oni go nie zdobyli. Oni go nie zdobyli. Zapytałem: «Ojcie. Kto to jest ten, o którym mówisz?» Wtedy ojciec wziął z półki jedną książkę i powiedział: «Zacznij od tego. Jeżeli chce się coś wiedzieć o mężczyźnie, trzeba zapytać jego żony». I podał mi książkę N. Krupskiej, *Wspomnienia o Leninie*. Dziś mam prawie 40 lat, na ścianie w moim pokoju wisi portret Lenina”.

W okresie od śmierci Lenina do końca II wojny światowej nastąpiły kolosalne zmiany w świecie. Ruch komunistyczny rozprzestrzenił się we wszystkich państwach europejskich. Pod rządami faszystowskimi lub faszyzującymi był on wpędzony do podziemia, mimo tego wiedza o Leninie jako przywódcy Rewolucji Październikowej upowszechniła się zgodnie z zasadami działalności propagandowej. Przekazywana ona była w tradycjach ruchu rewolucyjnego z pokolenia na pokolenie przez dziadków i rodziców, przez udział w kółkach socjalistycznych, za pośrednictwem szkoły, prasy i radia. Pod wpływem tych środków i form następowało w sprzyjających sytuacjach rozbudzanie i ukierunkowanie zainteresowań życiem i działalnością Lenina, które nierzadko prowadziły uczestników konkursu w szeregi partii komunistycznych. W następnym okresie, w zmienionej sytuacji międzynarodowej, wiedza o Leninie upowszechniła się jeszcze bardziej w najmłodszym pokoleniu. Nastąpiło także większe jeszcze zróżnicowanie źródeł informacji i wiedzy, głównie przez rozwój kina i telewizji. Wpływy uwidoczniły się nie tylko w Europie, Ameryce i Azji (posiadamy z listy z Japonii), ale także w Afryce. Skutki tego widoczne są przede wszystkim w recepcji treści.

Lata po drugiej wojnie światowej: Europa. Zwycięstwo koalicji antyhitlerowskiej w drugiej wojnie światowej, w której Związek Radziecki miał największy udział, stworzyło nową sytuację w Europie i na świecie. Obok jedyne go kraju socjalistycznego — Związku Radzieckiego, powstał system państw socjalistycznych obejmujący kraje Europy i Azji. Powołano do życia Organizację Narodów Zjednoczonych wraz z jej różnymi agendami. Na ich forum Związek Radziecki i kraje socjalistyczne odgrywały coraz większą rolę. Najznamienszy wyraz znalazła ona w walce o zapewnienie pokoju na świecie oraz wyzwolenie spod jarzma kolonializmu ludów Afryki i Azji. Wymienione fakty, jak i wiele innych spowodowały wzrost zainteresowania socjalizmem i komunizmem oraz Leninem, jego życiem i działalnością. Rozwój techniki doprowadził do tego, że obok dawnych mechanizmów kształtowania się zainteresowań postacią Lenina pojawiły się nowe źró-

dła informacji. Niemniej dawne mechanizmy i źródła informacji funkcjonowały nadal i wpływały na kształtowanie postaw najmłodszego pokolenia uczestników konkursu. Bardzo ważną rolę odgrywały nadal kontakty bezpośrednie, przekazywanie z pokolenia na pokolenie poglądów na znaczenie Lenina i Rewolucji Październikowej w dziejach. Widać to na przykładzie analizy odpowiedzi. „Nazwisko Lenina usłyszałem po raz pierwszy — pisze Matthias Bader z NRF — gdy opowiadał mi o nim mój dziadek”. Franz Niedermair z Austrii dowiedział się o Leninie od ojca. W odpowiedzi wyjaśnia: „Nazwisko Lenin usłyszałem po raz pierwszy mając 7 lat. Mój ojciec opowiadał mi o wojnie i pozwolił mi na bliższe zaznajomienie się z jej wydarzeniami. I tak zaczęliśmy rozmawiać o Leninie, kiedy żył, jakich wielkich czynów dokonał. Wówczas nazwisko to było dla mnie tylko nazwiskiem. Później, w szkole, dowiedziałem się po raz pierwszy konkretnych rzeczy”. Podobnie pisze H. Bockley z Anglii: „O Leninie słyszałem już jako mały chłopiec. Opowiadał mi o nim mój ojciec, który był oddanym działaczem socjalistycznym i związkowym. Mimo że wielu ludzi przyczyniło się swoją pracą do stworzenia dzisiejszego obrazu Związku Radzieckiego, jego pozycji gospodarczej, politycznej i naukowej w świecie, człowiekiem, który położył tu największe zasługi i którego imię na zawsze pozostanie symbolem odrodzenia Rosji, jest Włodzimierz Lenin”. Na tradycję rodzinną jako źródło wiedzy o Leninie wskazuje Maria Teresa Del Bono, 26-letnia robotnica z Włoch: „Moja miłość do Lenina, to nie wynik intelektualnych dyskusji czy ideologicznych przemyśleń i zmagañ. Wychowałam się w rodzinie robotniczej, w której to właśnie Imię towarzyszyło w codziennej pracy, żyło w codziennym trudzie mego ojca-robotnika, towarzyszyło w bataliach toczonych w pocie czoła o zdobycie lepszych, równiejszych praw do bytowania. I na tym chyba właśnie polega troska i rozumiała dla każdego wielkość Lenina”.

Jeszcze w inny sposób poznali nazwisko Lenina dwaj następni słuchacze: „Pierwszy raz usłyszałem imię Lenina dziesięć lat temu — pisze Silja Naumanen z Finlandii — kiedy pewien młody chłopiec zaprowadził mnie do kaplicy pamiątkowej Lenina i złożył tam kwiaty. Powiedział on wówczas: «Czy ty wiesz, kto to był Lenin?» [...] Dzisiaj — kiedy mam już 28 lat, imię Lenina posiada dla mnie głębokie znaczenie”.

M. Harpet z Francji pisze, iż zapoznał się z imieniem Lenina dopiero w czasie wojny w Algierii. Jako żołnierz był on „przeciwnikiem tej kolonialnej wojny”. Wtedy zbliżył się do komunistów i przeczytał książkę o Leninie. Jako esperantysta uważa, że wszyscy esperantyści „powinni podziwiać leninowski internacjonalizm”.

Największa część uczestników konkursu w latach powojennych zetknęła się po raz pierwszy z postacią Lenina za pośrednictwem szkoły,

książek i gazet. Seppo J. Hakkarinen z Finlandii pisze: „Zazwyczaj dowiadujemy się czegoś w szkole, inną możliwością zdobycia wiedzy jest czytanie prasy. Wszystko w zależności od tego, czy w grę wchodzi historia, czy wydarzenia dnia. W moim wypadku mowa jest o historii jako takiej [...] W szkole podstawowej nic o Leninie nie mówiono, natomiast w podręczniku do historii dla szkół średnich był kilkustronicowy rozdział o socjalizmie. Pochodzę z rodziny robotniczej i czytanie o Włodzimierzu Iljiczu Leninie [...] sprawiało mi wielką przyjemność”. Heikki Tikkanen, również Fin, pisze: „W szkole na lekcji historii usłyszałem po raz pierwszy o Leninie. Zapoznawaliśmy się wówczas z różnymi ideologiami. Na tych właśnie lekcjach zapoznałem się ogólnie z życiem Lenina. Uzupełniłem te wiadomości w bibliotekach i sam zacząłem zbierać literaturę dotyczącą Lenina. Posiadam m. in. dzieło, wydane przez Instytut Marksa, Engelsa, Lenina, pt. *Lenin, jego praca i życie* [...] Od tej pory zacząłem uważnie śledzić życie w Związku Radzieckim i innych krajach waszego obozu. Jestem niemal codziennym słuchaczem waszych programów w języku fińskim”. Nil Hartmann z Danii pisze zresztą podobnie jak inni o trudności udzielenia ścisłej odpowiedzi na pierwsze pytanie konkursu: „Trudno jest powiedzieć dokładnie, kiedy po raz pierwszy usłyszałem nazwisko Lenin, ale mniej więcej można napisać, że było to w latach pięćdziesiątych, kiedy chodziłem do szkoły [...] Tak naprawdę to mogę powiedzieć, że dopiero w roku 1965 nazwisko Lenin coś mi mówiło”. W tym roku autor jako początkujący dziennikarz zaznajomił się z pracami o Marksie i Leninie, poznał osobiście Georga Reinold Maca, autora książek o życiu i działalności Marksa i Lenina. Mac, jak pisze autor, „osobiście spotkał Lenina w Kopenhadze w roku 1910 i od tego czasu zainteresował się jego osobą i problemami życia”.

Uczestnicy konkursu z Hiszpanii wskazują, iż zaznajomili się z postacią Lenina na zajęciach z przedmiotów politycznych. Podobnie piszą młodzi Anglicy czy Niemcy z NRF. Włoch Marco Pecci zaznajomił się z nazwiskiem Lenin dzięki szkole i klubowi studenckiemu: „W latach 1964—1965 chodziłem do liceum. Uzyskaliśmy wówczas pozwolenie na utworzenie klubu studenckiego, w którym zbieraliśmy się poza obrębem uczelni”. W klubie tym organizowali różnego rodzaju dyskusje i przeglądy filmów, m. in. radzieckich. „Zapamiętałem znakomicie film Dziga Vertowa pt. *Dziesięć pieśni na cześć Lenina*. Różne były reakcje na ten film. Jedni byli zdumieni innością tego obrazu, inni długo dyskutowali, omawiając poszczególne epizody, jeszcze inni bili brawo tak, jak się to robi na wiecach. Jeszcze innym zabrakło wprost słów. Ja byłem właśnie wśród tych ostatnich [...] W szkole mówiło się tylko, że [Lenin] dokonał zamachu stanu, przewodził rewolucji, by usunąć Kiereńskiego. Dla towarzyszy partyjnych był niczym bóstwo. Po obejrzeniu wspomnianego

filmu, to właśnie imię skojarzyło mi się nieodwołalnie z nadzieją wielu, wielu ludzi”. Dla pogłębienia swojej wiedzy autor sięgnął później po prace Lenina jak np. *Co robić, Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu* i inne. Pierwsza zwróciła jego uwagę na konieczność działalności partyjnej, druga utwierdziła stanowisko antyimperialistyczne.

Niektórzy uczestnicy konkursu po raz pierwszy dowiedzieli się o Leninie dopiero z książek. R. Smith z Anglii pisze: „O Leninie dowiedziałem się po raz pierwszy przeglądając książkę o sławnych postaciach historycznych”. Mercier Robert z Francji wyjaśnia: „Moje spotkanie z Leninem nastąpiło dzięki lekturze dwóch olbrzymich rzeczy, *Historia Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego od roku 1917 do chwili obecnej*, które kupiłem w maju 1964 roku. I wówczas poznałem W. I. Lenina, jego wielką wartość jako przywódcy klasy robotniczej, jego wielką znajomość marksizmu, jego talent organizacyjny i oratorski, jego głęboką miłość do narodu i pokoju. Te rzeczy pozwalają mi zakwalifikować Lenina do największych ludzi naszego wieku”. Alan Jones z Anglii wyjaśnia: „Bez względu na to, czy się jest, czy nie jest komunistą, trudno nie znać imienia Lenina. Ponieważ nie jestem komunistą, imię to nie jest dla mnie tak bardzo ważne, ale nie znaczy to, że nie wiem, kim był Włodzimierz Iljicz Lenin, pochodzący z małego miasteczka Symbirska, urodzony dokładnie sto lat temu. Po raz pierwszy zetknąłem się z imieniem Lenina, kiedy miałem 13 lat. Czytałem wówczas historię XX wieku, w której kilka kartek poświęcono postaci Lenina [...] Od tego czasu przeczytałem wiele książek o Leninie i dziś, to znaczy w trzy lata później, mogę powiedzieć, że sporo wiem o tym wielkim człowieku. W roku 1970 imię Lenina wydaje się być synonimem Związku Radzieckiego i innych krajów socjalistycznych”. Podobnie wypowiada się Hans-Dieter Traxel z NRF, Lalit J. Hathi z Indii i inni. Ostatni pisze: „Imię Lenina spotkałem po raz pierwszy w październiku 1962 roku podczas czytania jakiegoś interesującego fragmentu *Historii świata* [...] od tego momentu zgodnie ze swoim zwyczajem zacząłem uczyć się o krajach socjalistycznych. Dowiedziałem się o rozwoju tych krajów, poznałem cele i dążenia mieszkających w nich ludzi. Uwierzyłem w idee Lenina z całym zapałem młodości i zostałem jego gorącym zwolennikiem”.

Inni uczestnicy konkursu dowiedzieli się o Leninie w ramach zainteresowań bardziej nowoczesnymi środkami masowego przekazu, bądź przez uprawianie hobby. „Po raz pierwszy spotkałem się z imieniem Lenina — pisze John Faulkner z Anglii — około 10 lat temu. Zobaczyłem jego portret na jednym ze znaczków i z ciekawości dowiedziałem się, kogo on przedstawia. Od tego czasu specjalizuję się w znaczkach rosyjskich. Pomagają mi w tym przeczytane książki”.

J. S. W. Weijers z Holandii zainteresował się Leninem w roku 1965. „Powodem tego zainteresowania było [...] krótkofalarstwo. Pozwoliło mi ono na rozszerzenie mojej wiedzy o innych krajach, zwłaszcza socjalistycznych. Radio Moskwa nadające programy w języku holenderskim było pierwszą stacją, która zainteresowała mnie życiem ludzi w krajach komunistycznych. Właśnie słuchając tej stacji, spotkałem imię Lenina. Potem w miarę wzrostu moich zainteresowań marksizmem-leninizmem poznawałem coraz lepiej kraje socjalistyczne”.

Wróćmy jednak od hobby do prasy, radia i telewizji lub łączenia zainteresowań tymi różnymi środkami. Tapani Laitinen z Finlandii pisze: „Kilka lat temu w jednym dużym dzienniku fińskim zamieszczono artykuł o Leninie, o komunizmie i socjalizmie. Artykuł ten dostarczył mi podstawowych wiadomości o nieznannej dawniej postaci Lenina. Czytałem także artykuł poświęcony Leninowi w innym dzienniku fińskim. Potem przez kilka lat zasób moich informacji na jego temat nie zwiększał się. Kiedy zainteresowałem się ruchem radioamatorskim, natrafiłem na waszą stację i wysłuchałem wielu programów poświęconych Leninowi [...] Postanowiłem wówczas poszerzyć zasób moich informacji i w bibliotekach czytałem materiały dotyczące Lenina [...] W tym roku na lekcjach historii przerabialiśmy zagadnienia związane z Leninem i socjalizmem. Obecnie słucham stale waszych programów w języku fińskim, w których mówicie o Leninie i wielu interesujących sprawach”.

Ostatnia wypowiedź jest charakterystyczna dla sytuacji, w jakiej znajduje się najmłodsze pokolenie. Wskazuje ona bowiem na wielkie szanse zdobywania informacji o interesującym problemie w sposób pośredni, dzięki możliwości korzystania z wielu tradycyjnych i nowoczesnych środków jednocześnie. Franz Sivo Demmel z NRF wskazuje na korzystanie z radia i prasy jako środków rozbudzających zainteresowania i pogłębiających wiedzę. Dalej wyjaśnia, że „nie musi się być koniecznie komunistą, ażeby poznać Lenina i ocenić wielkość jego dzieła i działania”. Za pośrednictwem książek pogłębiał on swoją wiedzę o Leninie: „Przez przypadek otrzymałem prospekt książek wydawnictwa Bruecken z Düsseldorfu, które, jak wiadomo, dysponuje marksistowskim materiałem książkowym. W jednym takim prospekcie były m. in. wybrane dzieła W. I. Lenina zaoferowane w tomie I—III. Dzieła te znajdują się więc w mojej domowej bibliotece. Przeczytałem je. Lenin jest nieśmiertelny przez swą wielkość, obojętnie jak się myśli politycznie”.

Pora wreszcie wspomnieć o najważniejszym środku masowego przekazu, mianowicie o telewizji. Björn Lindqvist ze Szwecji pisze: „Pierwszy raz zetknąłem się z nazwiskiem Lenina w seryjnym programie telewizji angielskiej, który poświęcony był wydarzeniom z okresu od pierwszej wojny światowej do zakończenia drugiej. W serii tej jeden

program poświęcono wielkiej rewolucji rosyjskiej [...] Drugi raz zetknąłem się z Leninem w podręczniku szkolnym”. Henry Cosker z Anglii nadmienia: „Ze wstydem muszę stwierdzić, że bardzo niewiele wiem o Włodzimierzu Leninie. Wiem, że był on jednym z twórców obecnej partii komunistycznej i że przez pewien czas mieszkał w Londynie”. I z żalem wyjaśnia: „Nigdy nie uczono mnie o nim w szkole, tak więc moja skromna wiedza jest jedynie rezultatem czytania gazet, słuchania radia i oglądania telewizji”. Ostatnia wypowiedź wskazuje na to, iż zainteresowanie Leninem, rozbudzone przez prasę, radio i telewizję, nie znalazło oparcia w szkole i nie zostało wzmocnione i pogłębione przez czytelnictwo książek. Dlatego też światopogląd autora jest niezbyt dokładnie sprecyzowany.

Lata po drugiej wojnie światowej: Afryka. W przeciwieństwie do Europy, Afryka nie posiadała żadnych XIX-wiecznych tradycji ruchu socjalistycznego i komunistycznego. Jakkolwiek pewna wiedza o Rewolucji Październikowej i działalności Lenina przeniknęła w okresie międzywojennym do niektórych miast afrykańskich, to jednak na szerszą skalę zjawisko uwidoczniło się dopiero po wojnie. Nastąpiło to na skutek zmiany sytuacji politycznej i układu sił na świecie oraz narodzin i rozwoju ruchów antyimperialistycznych w Afryce i na innych kontynentach. Na te elementy wskazują w swoich wypowiedziach uczestnicy konkursu, pochodzący zarówno z Afryki arabskiej, jak i z czarnej Afryki.

„Pierwszy raz usłyszałem imię Lenina 20 lat temu — pisze Negib G. Salib z Libanu — kiedy nie miałem jeszcze 10 lat. Usłyszałem je od mojego dziadka, który umarł kilka lat temu. W długie zimowe wieczory opowiadał mi i moim braciom o walczących rewolucjonistach, a wśród nich o Leninie, wielkim wodzu rewolucji rosyjskiej i założycielu komunistycznej partii bolszewików w Rosji sowieckiej, który obalił władzę caratu i burżuazji, obszarników i kapitalistów, przekazując ją w ręce klasy robotniczej, oraz rozpowszechnił ideę socjalizmu”. Lebbar Thami Ben Omar z Marokka spotkał się z postacią Lenina w ruchu wyzwoleniowym. „Pierwsze spotkanie z Leninem — wspomina — było jak spotkanie bohatera na polu walki. Było to w roku 1954, kiedy prowadziliśmy zbrojną walkę przeciwko reakcyjnemu kolonializmowi francuskiemu. Wtedy to w jednej z książek spotkałem postać, która wzywała do walki o lepsze jutro, do marszu naprzód. To był głos W. I. Lenina”. Taleb Ahmed z Algierii pisze: „Pierwszy raz zetknąłem się z postacią Lenina, czytając o socjalistycznej rewolucji październikowej. Często tam pojawiało się nazwisko Lenina, który był przywódcą tej rewolucji”. Na podstawie wypowiedzi Bilami Abdel Maleka także z Algierii można dodać: „Lenin był bojownikiem o sprawę wolności, głosił hasła niepodle-

głości dla wszystkich narodów. Jego życie i praca dały wzór, natchnienie i siłę dla milionów ludzi wyzyskiwanych w krajach kapitalistycznych oraz w krajach Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej”. Youssef Abol Hosn z Libanu pisze podobnie: „Osobiście zetknąłem się z poglądami Lenina, czytając jego dzieła wybrane, książkę pt. *Narody walczące a ruch proletariacki*, wspaniałą książkę, w której znalazły odzwierciedlenie wielkie idee tego człowieka. Młodzież i inteligencja arabska uznaje jego idee jako myśli przewodnie w walce o niepodległość”. Galal Saleh Elkdah z ZRA pisze: „Po raz pierwszy spotkałem się z Leninem w roku 1964, gdy zacząłem wiele czytać o marksizmie i leninizmie i o roli tego nurtu politycznego w przemianach, które zachodziły w carskiej Rosji i doprowadziły do przejęcia władzy przez proletariat. Lenin w swych dziełach przewidywał niepodległość krajów Wschodu”.

Uczestnicy konkursu z Algierii spotkali się z imieniem Lenina w następujących okolicznościach: Mimouni Tayeb zetknął się po raz pierwszy z imieniem Lenina, kiedy zapisał się pod wpływem kolegi do biblioteki Radzieckiego Ośrodka Kultury. Balhallouche Mehdi z Algierii spotkał się z imieniem Lenina podczas tygodnia filmu radzieckiego w czasie oglądania filmu *Rewolucja Październikowa*. Nie bez znaczenia oczywiście w tym rozwoju zainteresowań był udział radia. „Z imieniem bohatera Lenina — pisze Yacia Gueddin z Algierii — zacząłem się stykać od roku 1963 dzięki codziennemu słuchaniu audycji Polskiego Radia (Warszawa), Związku Radzieckiego (Moskwa), NRD (R.B.I.) i Czechosłowacji (Praga)”. Cytowany już Lebbar Thami Ben Omar też pisze: „Dużo zawdzięczam Polskiemu Radiu, które nadawało w swoich programach wiele audycji o tym wielkim człowieku, o Leninie”.

Cytowani wyżej przedstawiciele krajów arabskich zaznajomili się z Leninem dzięki udziałowi w ruchu wyzwolenicznym, czytelnictwie jego dzieł i korzystaniu z programów radiowych krajów socjalistycznych, nadawanych w językach francuskim, angielskim i arabskim. Tylko jeden z nich wspomina o rodzinnych tradycjach w przekazywaniu wiedzy o Leninie i Rewolucji Październikowej.

Inne były drogi zdobywania wiedzy o Leninie w czarnej Afryce. Bierze się to prawdopodobnie stąd, że w konkursie wzięła udział elita intelektualna, która do znajomości Lenina i udziału w ruchu wyzwolenicznym doszła przez szkołę. Uczestnik z Nigerii pisze: „Nazwisko Lenina usłyszałem po raz pierwszy w szkole jako uczeń podczas drugiej wojny światowej. Nie miało ono wtedy dla mnie wielkiego znaczenia. Zrozumiałem tylko, że musiał to być ktoś znaczny, skoro nazwano jego nazwiskiem miasto w Rosji. W pełni zrozumiałem, jak ogromny wpływ miał Lenin na życie Rosji i krajów socjalistycznych, kiedy kupiłem książkę zatytułowaną *USSR (Question and Answer) 1917—1967*”. Olatunde-

-Olayemi także z Nigerii odpowiada: „Po raz pierwszy zetknąłem się z nazwiskiem Włodzimierza Lenina w marcu 1959 roku podczas lekcji historii w szkole średniej. Lenin to postać o znaczeniu międzynarodowym [...] Był jednym z największych proroków i filozofów, jakich wydał świat”. Francis E. Cofie z Klubu Słuchaczy Polskiego Radia w Kumasi (Ghana) wyjaśnia: „Jak większość z nas po raz pierwszy usłyszałem nazwisko Lenina na lekcjach historii w szkole podstawowej i wyższej [przy istnieniu dwóch poziomów nauczania — J. K.]”.

Uczestnicy z innych krajów wskazują na rolę Związku Radzieckiego, radzieckich placówek kulturalnych, działalności propagandowej i innej. Chitou Sadikou z Dahomeju pisze, iż nazwisko Włodzimierza Iljicza Lenina (Uljanowa) „stało mi się znane w roku 1967, po powrocie z podróży ze Związku Radzieckiego jednego z wyższych funkcjonariuszy Dahomeju”. Inny znów uczestnik, Issaga Sidibe z Senegalu, wyjaśnia: „Z imieniem Włodzimierza Lenina [...] zetknąłem się po raz pierwszy przy czytaniu wydanej przez agencję prasową «Nowosti» książki zatytułowanej *Rewolucja Październikowa*”. I oto ocena tej rewolucji przez niego: „Wielka rewolucja socjalistyczna [...] stała się zasadniczą bazą dla wszystkich krajów rewolucyjnych i tych, które pragną zlikwidowania burżuazji. W ten sposób imię Lenina, jak i leninowski porządek znane są na całym świecie”.

Na zakończenie przytoczmy jeszcze jedną wypowiedź, jest to wypowiedź S. I. Emua z Nigerii: „Nazwisko Lenina usłyszałem po raz pierwszy 22 kwietnia 1960 r., kiedy rocznica jego urodzin była obchodzona w całym ZSRR”. Następnie zwraca on uwagę na dwa niezmiernie ważne elementy uznania, kiedy pisze: „Lenin był bogatym źródłem inspiracji dla większości przywódców afrykańskich naszych czasów. Jego zdolności praktyczne, jego fantastyczna siła oddania sprawie i wola niepoddawania się przeciwnym wydarzeniom przyświecały nacjonalistom [powinno być patriotom — J. K.] afrykańskim w latach 1940 i 1960, kiedy imperializm panował w Afryce. Ale to nie wszystko. Udowodnił on, że siła znajduje się rzeczywiście w rękach mas i że powinna być użyta jedynie w ich interesach”.

WNIOSKI Z ANALIZY ODPOWIEDZI UCZESTNIKÓW KONKURSU

W artykule chodziło o przedstawienie postaci Lenina w opinii słuchaczy Programu Zagranicznego Polskiego Radia. Oczywiście nie wszystkich słuchaczy, tylko tej ich części, która wzięła udział w konkursie. Porównanie liczby odpowiedzi omawianego konkursu z liczbami uzyskanymi w innych konkursach wskazuje na większą autoselekcję.

W konkursie bowiem pt. „Moje spotkanie z Leninem” wzięli udział słuchacze związani politycznie i uczuciowo z ruchem socjalistycznym i komunistycznym — bądź przynajmniej sympatyzujący ze Związkiem Radzieckim i krajami socjalistycznymi, widzący w Rewolucji Październikowej nieodwracalny początek nowej epoki w dziejach współczesnego świata.

Przedstawiony materiał „mówi sam” przez zawarte w nim opinie i poglądy. W artykule cytowaliśmy go też obficie. Chodziło bowiem o pokazanie w nim różnych dróg kontaktów oraz źródeł informacji i wiedzy o Leninie. Analiza odpowiedzi z podziałem na trzy okresy, w których uczestnicy konkursu po raz pierwszy spotkali się z nazwiskiem Lenin, wskazuje na znamiennej ewolucję.

W pierwszym okresie, okresie Rewolucji Październikowej, podstawowymi źródłami w upowszechnianiu wiedzy o życiu i działalności Lenina byli ludzie bezpośrednio związani z ruchem robotniczym i prasa informująca o aktualnych wydarzeniach, jakimi był np. przyjazd Lenina z emigracji do kraju czy przebieg Rewolucji Październikowej.

W drugim okresie: od śmierci Lenina do końca II wojny światowej, powstaje historia i legenda; ruch komunistyczny zostaje w państwach faszystowskich i faszyzujących wpędzony do podziemia; jest to więc okres, w którym wiedza o Leninie upowszechnia się w zależności od warunków politycznych istniejących w różnych krajach: w jednych jawnie, w drugich potajemnie w bezpośrednich kontaktach oraz za pośrednictwem prasy i radia jako nowego wówczas środka masowego przekazu, według określenia Lenina „gazety bez papieru i bez odległości”. W procesie upowszechniania wiedzy zaczyna uczestniczyć instytucja, która w poprzednim okresie nie brała w tym udziału, mianowicie szkoła i książka szkolna. Jakkolwiek w krajach kapitalistycznych przedstawiały one Rewolucję Październikową i Lenina w sposób nieprawdziwy, to jednak rozbudzały zainteresowania, których zaspokajanie następowało u wielu uczestników przez sięganie do prac Lenina. Pod ich wpływem zmieniały się postawy i opinie wobec postaci Lenina i wydarzeń ówczesnych, którymi on kierował. Ze względu na ograniczone rozmiary niniejszego artykułu niezbyt dokładnie przedstawiliśmy ten ostatni problem. W materiale znajduje się jednak dostateczna ilość odpowiedzi wskazujących na stosunek uczestników do Lenina jako przywódcy Rewolucji Październikowej i państwa radzieckiego.

Trzeci okres: po II wojnie światowej, charakteryzuje się tym, iż w Europie zainteresowanie Związkiem Radzieckim i Leninem staje się powszechne, bez względu na to, jak przedstawia się problemy. Upowszechnienie wiedzy następuje za pośrednictwem kontaktów bezpośrednich z pokolenia na pokolenie, za pośrednictwem szkoły i książek, prasy,

radia i kina i wreszcie telewizji. Ważną rolę w tych procesach odgrywają programy zagraniczne radiofonii państw socjalistycznych. Dzięki nim przenikają do świadomości słuchaczy autentyczne treści i wpływają na kształtowanie się ich pozytywnych postaw, opinii i zachowań nawet u tych osób, które nie należą do ruchu komunistycznego.

Okres po II wojnie światowej charakteryzuje się także tym, że wiedza o Rewolucji Październikowej, Związku Radzieckim i Leninie rozpowszechnia się w skali masowej na inne kontynenty. Znaczną część odpowiedzi nadesłali słuchacze z Afryki. Wskazują one na to, iż społeczne mechanizmy zainteresowania Leninem i upowszechniania się wiedzy o jego życiu i działalności są analogiczne do europejskich. Recepcja, a więc zwracanie uwagi na dorobek Lenina i zawarte w nim idee, ma pewną specyfikę. Autorzy na pewne elementy poglądów Lenina zwracają szczególną uwagę, jak to widać z przytoczonych cytatów. Ogólnie można podkreślić, iż europejscy uczestnicy konkursu bardziej zwracają uwagę na klasowe aspekty leninizmu, natomiast afrykańscy uczestnicy na aspekty narodowe, ucisk imperialistyczny itd. Jedni i drudzy wskazują także na uniwersalne wartości leninizmu i na Lenina jako na wzór rewolucjonisty i człowieka. W związku z setną rocznicą urodzin Lenina podkreślają, że gdyby nie jego oddanie ruchowi robotniczemu oraz zdolności organizacyjne i propagandowe, dzieje ostatnich kilkudziesięciu lat przedstawiałyby się zupełnie inaczej niż obecnie.